

MÜSTA'LİYYE

tary, *The Ismā'īlis: Their History and Doctrines*, Cambridge 1992, s. 256-323; W. Madelung, "Ismā'īliyya", *EI*² (İng.), IV, 204-205; Mustafa Öz – Mustafa Muhammed eş-Şek'a, "İsmā'īliyye", *DİA*, XXIII, 127-133.

MUSTAFA ÖZ

MÜSTANSIR-BİLLÂH

(المستنصر بالله)

Ebû Ca'fer el-Müstansır-Billâh
el-Mansûr b. ez-Zâhir-Biemrillâh
Muhammed el-Abbâsî
(ö. 640/1242)

Abbâsî halifesi
(1226-1242).

Safer 588'de (Şubat-Mart 1192) Zâhir-Biemrillâh'ın Türk asıllı bir câriyesinden doğdu. Çocukluk ve gençlik yıllarını kendisiyle yakından ilgilenen, zekâsı, dindarlığı ve kötülüklerden uzak durması dolayısıyla ona "kadî" diyen dedesi Nâsır-Lidînilâh'ın gözetiminde geçirdi. Babası Zâhir-Biemrillâh'ın ölümü üzerine büyük oğlu ve veliahdı olarak Müstansır-Billâh lakabıyla halife ilân edildi (13 Receb 623 / 10 Temmuz 1226).

Moğollar, kendilerine karşı savaşı göze alabilen tek müslüman hükümdar olan Celâleddin Hârizmşah'ı mağlûp ederek Azerbaycan'ı ele geçirdiler ve Hârizmşahlar Devleti'ni ortadan kaldırdılar (1231). Böylece Irak sınırına kadar İran topraklarının tamamını ele geçirmiş oldular. Abbâsî halifeliğine ait merkezlere saldırılar düzenleyen Moğollar 628'de (1231) Erbil, Âmid, Mardin ve Nusaybin gibi şehirlerde büyük yağma ve katliam yaptılar. Bunun üzerine Müstansır-Billâh, Erbil Hükümdarı Muzafferüddin Kökbörü'yi onlara karşı savaşla görevlendirdi ve kendisine yardımcı birlikler gönderdi. Ancak Moğollar onun yaklaştığını öğrenince geri çekildiler. Bu arada yerine geçecek erkek evlâdı olmayan ve ölümünden sonra ülkesinin Abbâsî halifeliği topraklarına katılmasını vasiyet eden Kökbörü 630 (1233) yılında hastalanınca Müstansır-Billâh, İkbâl eş-Şerâbî'yi bir ordunun başında Erbil'e gönderdi. Halkın direnişiyle karşılaştığı için şehri savaş yoluyla ele geçiren kumandanını şehrin valiliğine tayin etti.

633'te (1236) Moğollar Musul istikametinde ilerlediler. İyice yaklaşan bu tehlike karşısında Müstansır-Billâh seferberlik ilân ederek bütün halk kesimlerinden asker toplamaya çalıştı. Toplanan gönüllülere silâh ve para dağıttı, hazırladığı orduyu Moğollar üzerine gönderdi. Ancak yolda Moğol ordusunun bölgeyi terkedip Azerbay-

can'daki karargâhına çekildiği öğrenilince ordu Bağdat'a geri döndü. Müstansır nizâmî askerinin mevcudunu 100.000'e kadar çıkardı. 634'te (1237) tekrar saldırıya geçen Moğollar Erbil'i aldılar ve şehirde büyük katliam yaptılar. Müstansır'ın gönderdiği hilâfet ordusunun yaklaştığını duyunca yine geri çekildiler. Abbâsî ordusunun dönüşünü takip eden Moğollar Erbil'e tekrar saldırdı. Bu sırada Bağdat surlarını tahkim ettirip savunma tertibatı aldırarak Müstansır tâbi müslüman hükümdarlardan askerî yardım istedi. Suriye Eyyübî hükümdarı ve Şehrîzor hâkiminin gönderdiği birliklerin de katıldığı Abbâsî ordusu, Bağdat'a yaklaşık 40 km. uzaklıkta Hânîkin'de Moğollar karşısında ağır bir yenilgiye uğradı (636/1238-39). Müstansır, doğrudan başşehirini tehdit eden Moğol tehlikesinden büyük ihtimalle bölgeden sorumlu Moğol kumandanıyla yapmayı başardığı ateşkes antlaşmasıyla kurtulabildi.

Doğu İslâm dünyasının Moğol tehdidinde mâruz kaldığı bir dönemde halifelik yapan Müstansır kendisine tâbi müslüman hükümdarlarla iyi ilişkiler kurdu. Birbirine düşen Mısır ve Suriye Eyyübî meliklerini barıştırmaya çalıştı. 628 (1231) yılında Mısır Eyyübî Sultanı el-Melikü'l-Kâmil Muhammed'in elçisini ve Erbil Hükümdarı Kökbörü'yi ağırladı. Müstansır, 629'da (1232) Mısır Hükümdarı el-Melikü'l-Kâmil'den korkup Bağdat'a iltica eden yeğeni Kerek Eyyübî Emiri el-Melikü'n-Nâsır Dâvûd'a da ilgi gösterdi. Ebû Muhammed İbnü'l-Cevzî'yi onların arasını bulmakla görevlendirdi. Neticede bunu başardı ve el-Melikü'n-Nâsır Dâvûd'un Kerek'e dönmesini sağladı. Onun bu elçisi diğer müslüman hükümdarları da ziyaret ederek aradaki ihtilâfların kaldırılması için çalıştı.

Müstansır, 10 Cemâziyelâhir 640 (5 Aralık 1242) tarihinde öldü ve Rusâfe Mezarlığı'na defnedildi. Yerine oğlu Müsta'sım-Billâh geçti. Tarihçilerin övgüyle andıkları Müstansır babası Zâhir gibi cömert, âdil, mütevazî, dindar ve halka yakın bir halife idi. Fakirlere, dul ve yetimlere yardımcı olmak için gayret gösterirdi. İlim adamlarına iltifat ederdi. Hz. Ali ve Hüseyin'in mezarlarını ziyaret eder, Ali evlâdına büyük değer verirdi. Yangın geçiren Ali el-Hâdî ve Hasan el-Askerî türbelerinin yeniden yapılmasını emretti. Vezirlik dahil önemli devlet görevlerine Şiîler'i tayin ettiği bilinmektedir. Vezirlik görevini dedesi Nâsır zamanından beri yürüten Muhammed el-Kummî, onu azlettikten sonra yerine getirdiği Hz. Ali neslinden İbnü'n-Nâkid ve medresesinin inşaat işini yürüten

Üstâdüddâr İbnü'l-Alkamî bu görevlilerin başında gelmektedir.

İmar faaliyetlerine de büyük önem veren Müstansır Bağdat'ta camiler, medreseler, ribâtlar, hanlar ve köprüler inşa ettirdi. Halife Muktefi-Liemrillâh tarafından yaptırılmış olan Câmiu'l-Kas'ı onarttı. Bağdat'ın her mahallesinde fakirler için aşevleri kurdu. Onun inşa ettirdiği eserlerin başında, tarihçilerin daha önce benzeri görülmemiş bir sanat eseri olarak tanıttıkları Müstansırıyye Medresesi gelmektedir. 625'te (1228) Üstâdüddâr İbnü'l-Alkamî yönetiminde başlatılan inşaat 630 (1233) yılında tamamlandı. Açılışa bizzat katılan halife verilen ilk dersi dinledi. Daha sonraları da bazı dersleri kendisine ait bölümden takip ederdi. Dört mezhepten her birine bir eyvanın tahsis edildiği ve her mezhepten altmış iki fakihin görevlendirildiği medresede ayrıca dârü'l-hadis, hamam, hastahane, yetimler okulu, imaret ve çok zengin bir kütüphane bulunuyordu. Müstansır-Billâh, dört mezhep fikrinin bir arada okutulduğu ilk medrese olmasında Kur'an ilimleri, hadis, fıkıh, Arapça, riyâzî ilimler ve tıp ilimlerinin okutulduğu ilk üniversite olarak kabul edilen bu müesseseye için zengin vakıflar tahsis etmişti. Ayrıca hac yollarını tamir ettirmiş ve Haremeyn'de sağlık ocakları açtırmıştı.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, XII, 458; İbn Nazîf, *et-Târîhu'l-Mansûrî* (nşr. Ebû'l-İd Dûddü), Dimaşk 1401/1981, I, 116-119, 165; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'l-zamân*, VIII/2, s. 739-741; Ebû'l-Ferec, *Târîh*, II, 522, 530-539; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-kürûb*, IV, 196; İbnü't-Tıktakâ, *el-Fahri* (nşr. M. İvaz İbrâhim Bek – Ali el-Cârim Bek), Kahire, ts. (Dârü'l-maârif), s. 215, 294-296; Reşîdüddin Fazlullâh-i Hemedânî, *Câmi'u'l-tevârih* (trc. Fuâd Abdülmufî es-Sayyâd), Beyrut 1983, s. 191-192; Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtaşar fi ahbârî'l-beşer* (nşr. Mahmûd Deyyûb), Beyrut 1417/1997, II, 235, 254, 275-276; *el-Havâdisü'l-câmi'a* (nşr. Mustafa Cevâd), Bağdad 1351/1932, s. 16-18, 22-23, 28-35, 80-81; Zehabî, *A'lâmü'n-nübelâ*², XXIII, 155-168; Küttübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, IV, 169-171; İbn Kesir, *el-Bidâye*, XIII, 113-114, 129-139, 159-160; İbn Dökmak, *el-Cevherü's-semîn* (nşr. M. Kemâleddin İzzeddin Ali), Beyrut 1405/1985, I, 218-219; Süyûtî, *Târîhu'l-hulefâ*² (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire 1371/1952, s. 25, 33; Gülay Öğün Bezer, *Begteginliler (Erbil'de Bir Türk Beyliği)*, İstanbul 2000, s. XXXIV, 118, 120; H. Ahmet Özdemir, *Moğol İstilası ve Abbâsî Devletinin Yıkılışı: Cengiz ve Hülâgü Dönemleri*, İstanbul 2005, bk. İndeks; K. V. Zetterstéen, "Müstansır", *İA*, VIII, 827; Carole Hillenbrand, "Müstansır", *EI*² (Fr.), VII, 728-729.

İSMAIL YİĞİT